

УДК 344.3

Олександр САРНАВСЬКИЙ,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ У СФЕРІ ОБОРОНИ ДЕРЖАВИ: ОПТИМІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ

У сучасний період перед Україною, як ніколи за роки її незалежності, досить гостро постало питання щодо убезпечення своєї державності від загрозованих викликів, збереження територіальної цілісності та непорушності кордонів. У сферах державного та суспільного життя заходи щодо зміцнення обороноздатності держави набули визнання пріоритетних. Для успішної реалізації цих заходів надзвичайно важливо досягти належного рівня військового правопорядку, який є необхідною умовою ефективного функціонування військових формувань.

Останнім часом Верховною Радою України було прийнято ряд законів, спрямованих на зміцнення військового правопорядку. Зокрема, Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» щодо утворення військових прокуратур» від 14 серпня 2014 року № 1642-VII [1] відновлено військові прокуратури, які функціонували в системі органів прокуратури України до 2012 року. Крім того, Законами України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини» [2] та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності

військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період» [3] посилено відповідно кримінальну та адміністративну відповідальність військовослужбовців.

Певна активність серед законотворців, науковців та юристів-практиків спостерігається нині в обговоренні питання щодо доцільності створення в Україні військової поліції на основі існуючої Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, а також відновлення у судовій системі України військових судів. Окреслена дискусійна тематика, без сумніву, є актуальною.

Метою цієї статті є дослідження (з використанням історично-правового методу наукового пізнання) функціонування у системі органів військової юстиції за період незалежності України Військової служби правопорядку у Збройних Силах України і військових судів та напрацювання пропозицій організаційно-правового характеру, спрямованих на оптимізацію системи військової юстиції.

З-поміж науковців, фахівців права значну увагу питанням функціонування військових судів приділяли у своїх працях С.І. Дячук, Л.М. Москвич, М.Г. Пінчук, О.Б. Присяжнюк, М.М. Сенько, М.І. Хавронюк, О.О. Шандула. Організація діяльності військових судів, основні напрями реформування військового правосуддя були предметом дослідження у дисертації В.П. Шевченка. На монографічному рівні військові суди України в системі судів загальної юрисдикції досліджувались О.С. Ткачуком, В.П. Шевченком [4].

Теоретичні засади правового регулювання та результати практичної діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України як правоохоронного органу держави аналізувались у дисертаційній роботі Б.М. Ринажевського. У межах військових наук на дисертаційному рівні досліджувалося функціонування цієї служби Ф.Ф. Макавчуком, Ю.Є. Шаповалом.

Військова служба правопорядку у Збройних Силах України (далі – Служба правопорядку) була створена в незалежній Україні. Правовою основою формування цієї служби є Закон України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» від 7 березня 2002 року № 3099-III [5]. Відповідно до Прикінцевих положень цього Закону було розроблено та прийнято ряд нормативно-правових актів, необхідних для всебічного правового врегулювання діяльності нової для Збройних Сил України правоохоронної структури. З п'ятирічним плином часу, враховуючи досягнуті результати діяльності Служби правопорядку та ступінь завершеності запланованих організаційно-правових заходів, начальник Генерального штабу – Головнокомандувач Збройних Сил України, у безпосередньому підпорядкуванні якого перебувала Служба правопорядку, надав схвальну оцінку її діяльності, зазначивши: «На сьогодні Служба пра-

вопорядку є дієвим правоохоронним органом, що має правову можливість злагоджено діяти як у системі військового формування, так і в державній правоохоронній системі» [6, с. 7]. У зв'язку з цим доречно зауважити, що жодна країна пострадянського простору, крім України, не має законодавчого механізму створення військового правоохоронного органу. Зазначене стосується і Росії, яка законодавчу основу для функціонування військової поліції (аналогу української Служби правопорядку) створила лише у минулому році. Цією основою став Закон Російської Федерації «Про внесення змін до окремих законодавчих актів Російської Федерації з питань діяльності військової поліції Збройних Сил Російської Федерації» від 3 лютого 2014 року № 7-ФЗ.

За період майже десятирічного функціонування (до 2012 року) Служба правопорядку неодноразово піддавалася різним організаційно-штатним змінам, спрямованим на оптимізацію її структури. Серед найбільш значущих – створення за рішенням міністра оборони України у її органах управління спеціальних підрозділів по боротьбі з корупцією. Їх функціонування розпочалося з липня 2010 року. Прийняття такого рішення було зумовлено станом корумпованості військової сфери та рівнем її загрози для армії.

На виконання заходів антикорупційної державної політики законодавець створив правову основу для формування в Службі правопорядку спеціальних підрозділів по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, на які у межах визначеної компетенції покладалося безпосереднє здійснення заходів з виявлення, припинення та розслідування корупційних правопорушень [7]. Крім того, внесеними змінами до ст. 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення посадові особи органів управління Служби правопорядку отримали право на складання протоколів про вчинення військовослужбовцями адміністративних корупційних правопорушень, передбачених статтями 172² та 172⁹ цього Кодексу.

Утім, слід констатувати, що вищезазначеними законодавчими змінами закінчився для Служби правопорядку прогресивний рух у напрямі розширення правових засобів, необхідних для ефективного виконання покладених на неї завдань. Понад те вона у подальшому стала їх поступово втрачати. Нині Служба правопорядку не є органом досудового розслідування (органом, що здійснює дізнання і досудове слідство). Також вона не є спеціально уповноваженим суб'єктом у сфері протидії корупції та не має права на складання протоколів про вчинення військовослужбовцями адміністративних корупційних правопорушень.

Втрата Службою правопорядку важливих правоохоронних важелів для забезпечення правопорядку у військовій сфері, а також тодішні тенденції у державі, спрямовані на ліквідацію структур системи військової юстиції (військові суди, 2010 рік; військові прокуратури, 2012 рік) та на демілітаризацію українського суспільства, детермінували у 2012 році в силових дер-

жавних структурах та у науковому середовищі активне обговорення питання щодо доцільності її розформування. Однак у законодавчому органі держави ідея розформування Служби правопорядку не була підтримана.

З початком збройного конфлікту на сході України потреба у правоохоронному органі, який би діяв у військовій сфері з використанням широкого спектру повноважень, стала очевидною. Ця потреба закріплена у Коаліційній угоді, укладеній учасниками коаліції депутатських фракцій Верховної Ради України VIII скликання. Пунктом 5 розділу V «Реформа системи органів правопорядку» цієї Угоди передбачено створення на базі Служби правопорядку військової поліції із значно ширшими повноваженнями.

На наше переконання, яке ґрунтується у тому числі й на багаторічному практичному досвіді проходження військової служби у Головному управлінні Служби правопорядку (починаючи з витоків його створення), Служба правопорядку є суспільно зумовленою правоохоронною структурою військової сфери. На її базі, за наявності законодавчих підстав, створення військової поліції може стати реальністю. Головне, щоб воно мало сутнісну основу, а не обмежилось лише зміною назви структури. Соціальна цінність будь-яких реформаторських кроків, у тому числі й пов'язаних зі створенням військової поліції, полягає у досягненні результатів, на які очікує суспільство.

Новоутворену правоохоронну структуру законодавець має озброїти правовими засобами для ефективного здійснення основного виду діяльності – діяльності із запобігання та протидії вчиненню військових злочинів, тобто правопорушень, що спричиняють найбільшу шкоду обороноздатності держави. Військова поліція як суб'єкт запобігання та протидії військовій злочинності повинна здійснювати оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування. За словами авторитетного кримінолога сучасності професора В.В. Голіни, «суб'єкти запобігання злочинності повинні мати таку структуру і зміст своєї діяльності, які здійснювали б результативний вплив на усі джерела формування злочинності» [8, с. 406].

Нині у Верховній Раді України перебуває на розгляді проект Закону України «Про Військову поліцію», зареєстрований за № 1805 від 21 січня 2015 року. Аналіз цього законопроекту дає підстави стверджувати про наявність у ньому ряду недоліків. Ключовим зауваженням до законопроекту є його невідповідність Конституції України у частині конструювання норм, пов'язаних із визначенням статусу військової поліції, її підпорядкування. Треба констатувати, що у цій частині законопроект повторює у сутнісній основі недоліки чинного Закону України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України». У частині 4 статті 17 Конституції України зазначається, що Збройні Сили України не можуть використовуватись для обмеження прав і свобод громадян. Водночас військовослужбовці Служби правопорядку, яка є складовою Збройних Сил

України, наділені у порядку, визначеному Законом України «Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України» та іншими нормативно-правовими актами, правом обмежувати права і свободи громадян з метою реалізації правоохоронних функцій [9, с. 520, с. 521]. Звісно, окреслену проблематику недопустимо закладати у проєкті Закону України «Про Військову поліцію». Військова поліція має перебувати поза межами структури Збройних Сил України.

Складнішим для вирішення, як убачається, є питання визначення підпорядкування військової поліції. Ціннішим підґрунтям для прийняття оптимального рішення слугуватимуть наукові розробки із цієї тематики. Вважаємо що, законодавець при вирішенні цього питання має виходити насамперед, із функцій, що покладатимуться на військову поліцію, та меж її правоохоронного впливу як органу, що діятиме у системі правоохоронних органів держави. Державними діячами, фахівцями-правоохоронцями, науковцями піддається критиці встановлена чинним законодавством підпорядкованість Служби правопорядку начальнику Генерального штабу – Головнокомандувачу Збройних Сил України, міністру оборони України, а також передбачена законопроектом підпорядкованість військової поліції цим же особам та висловлюються аргументовані пропозиції щодо доцільності підпорядкування Служби правопорядку (військової поліції) Президенту України [10, с. 120], Генеральному прокурору України [11], міністру внутрішніх справ України [12, с. 189].

З метою зміцнення правопорядку в оборонній сфері перед державою, крім створення військової поліції, постає й інше завдання. Незавершеною, особливо в сучасний період, вважатиметься система військової юстиції, якщо Україна не поновить ліквідовані військові суди. На відміну від Служби правопорядку органи військового правосуддя незалежна Україна отримала у спадок. Для з'ясування організаційно-правової динаміки військових судів України здійснимо екскурс в історичне минуле.

Після розпаду СРСР на території України продовжили функціонування 22 військових трибунали гарнізонів та з'єднань, які були підпорядковані трьом військовим трибуналам військових округів та військовому трибуналу Чорноморського флоту. Згодом військові трибунали України були перейменовані у військові суди (Постанова Верховної Ради України від 3 лютого 1993 р. № 2979-ХІІ). Відтоді в Україні стали діяти три військових суди регіонів (Центрального, Західного і Південного) та військовий суд Військово-Морських Сил України. Оскаржені вироки, винесені військовими судами регіонів, та їх ухвали, а також оскаржені рішення у цивільних справах у касаційному порядку та в порядку нагляду розглядалися у Верховному Суді України Судовою палатою у кримінальних справах і Судовою палатою у цивільних справах. Розгляд ними справ здійснювався до моменту створення на підставі Постанови Верховної Ради України

від 24 лютого 1994 року № 4007-ХІІ у складі Верховного Суду України військової колегії [13, с. 51].

З прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року № 2453-VI судова система України втратила один із видів судів – військові суди. На підставі ст. 19 та п. 4 розд. XIII «Перехідні положення» цього Закону було видано Указ Президента України «Про ліквідацію військових апеляційних та військових місцевих судів» від 14 вересня 2010 року № 900/2010.

В українському суспільстві питання ліквідації військових судів порушувалося ще задовго до прийняття вищезазначеного Закону. Аргументація була різною: а) існування військових судів суперечить Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; б) залежність від органів військового управління; в) незначна навантаженість, а відтак економічна недоцільність утримання; г) тенденція демілітаризації українського суспільства. Варто зауважити, що на ці аргументи висувалися вагомі контраргументи науковців, фахівців права, державних діячів. Однак влада до них не дослухалась, у результаті чого вже майже п'ять років в Україні не існує системи військового правосуддя.

Збройний конфлікт на сході України, різке збільшення показників військової злочинності, радикальні зміни у системі військового управління, значний масив змін до нормативно-правової бази в сфері оборони – це не повний перелік тих чинників, якими зумовлюється потреба у військовому правосудді.

Поновлюючи військові суди у судовій системі України, принципово важливо знайти оптимальний варіант визначення їх юрисдикції. На нашу думку, сучасна обстановка вимагає розгляду цього питання через призму надзвичайної потреби у реалізації інтересів держави в управлінні обороною. У зв'язку з цим, наприклад, у сфері кримінального судочинства не варто обмежувати військові суди розглядом справ лише про військові злочини. Кримінологічні дослідження свідчать, що значна шкода інтересам обороноздатності держави спричиняється злочинними діями не лише військовослужбовців, а й інших осіб (державних службовців, працівників), що обіймають посади у Міністерстві оборони України, у військових формуваннях. У цьому контексті доречно зазначити і про необхідність удосконалення кримінального законодавства в частині розширення меж кримінально-правової охорони суспільних відносин нормами розд. XIX Кримінального кодексу України з огляду на консерватизм поняття військового злочину [14, с. 325].

Насамкінець зазначимо, що побудова в Україні цілісної, гармонійно функціонуючої системи військової юстиції є соціально зумовленою за нинішньої тенденції мілітаризації суспільства. Створення військової поліції та відновлення органів військового правосуддя свідчатиме про її організацій-

но-правову завершеність.

Перелік використаних джерел

1. Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» щодо утворення військових прокуратур: Закон України від 14 серпня 2014 року № 1642-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 39. – Ст. 2013.

2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини: Закон України від 12 лютого 2015 року № 194-VIII // *Голос України*. – 2015. – № 39.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період: Закон України від 5 лютого 2015 року № 158-VIII // *Голос України*. – 2015. – № 39.

4. Шевченко В.П. Військові суди України в системі судів загальної юрисдикції: монографія / В.П. Шевченко, О.С. Ткачук. – К.: КНТ, 2007. – 300 с.

5. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 7 березня 2002 року № 3099-III // *Офіційний вісник України*. – 2002. – № 14. – С. 708.

6. Військова служба правопорядку у Збройних Силах України: зб. нормат.-правов. актів / упор. О.М. Сарнавський; за заг. ред. Ю.Є. Шаповала. – К.: Юрисконсульт. – 2007. – 354 с.

7. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 7 квітня 2011 року № 3206-VI // *Урядовий кур'єр*. – 2011. – № 108.

8. Голіна В.В. Правоохоронні органи України в системі суб'єктів запобігання злочинності: шляхи вдосконалення / В.В. Голіна // *Реформування судових і правоохоронних органів України: проблеми та перспективи: матер. наук.-практ. конф. 14 травня 2010 р.* / ред. колегія: В.В. Сташис (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х.: Одиссей, 2010. – С. 405–408.

9. Сарнавський О.М. Кримінально-правовий захист суверенітету України / О.М. Сарнавський // *Держава і право: зб наук. праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 58.* – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2012. – С. 518–523.

10. Котляренко О.П. Військова служба правопорядку – суб'єкт реалізації правоохоронної функції держави / О.П. Котляренко // *Вісник Національної академії прокуратури України*. – 2013. – № 1. – С. 116–121.

11. Тенюх І.Й. Відновлення військових прокуратур – лише половина справи / І.Й. Тенюх [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.ua/ua/nation/1377497-igor-tenyuh-vidnovlennya-vijskovih-prokuraturlishe-polovina-spravi>.

12. Кримінально-правові та кримінологічні основи забезпечення воєнної безпеки України: наук.-практ. посіб. / [Туркот М.С., Богущький П.П., Дячук С.І. та ін.]. – К.: Видавничий дім «АртЕк», Національна академія прокуратури України,

2014. – 246 с.

13. *Військові суди – органи правосуддя у Збройних Силах України / за заг. ред. В.В. Денисенка. – К. : Реферат, 2002. – 128 с.*

14. *Сарнавський О.М. Порушення порядку несення військової служби як ознака поняття військового злочину / О.М. Сарнавський // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 3. – С. 323–326.*

САРНАВСЬКИЙ О. Забезпечення правопорядку у сфері оборони держави: оптимізація системи військової юстиції.

У статті розкривається роль системи військової юстиції у забезпеченні правопорядку у сфері оборони держави. Військова служба правопорядку у Збройних Силах України та військові суди як структурні елементи цієї системи досліджені в історично-правовому аспекті за період незалежності України.

Наводиться аргументація щодо доцільності невідкладного створення в умовах мілітаризації українського суспільства військової поліції та відновлення у судовій системі України органів військового правосуддя з метою підвищення ефективності запобігання і протидії військовій злочинності та досягнення цілей оборони держави.

Ключові слова: Військова служба правопорядку у Збройних Силах України, військові суди, військова юстиція, правопорядок у сфері оборони держави, військова злочинність.

САРНАВСКИЙ А. Обеспечение правопорядка в сфере обороны государства: оптимизация системы военной юстиции.

В статье раскрывается роль системы военной юстиции в обеспечении правопорядка в сфере обороны государства. Военная служба правопорядка в Вооруженных Силах Украины и военные суды как структурные элементы этой системы исследованы в историческо-правовом аспекте за период независимости Украины.

Приводятся аргументы касательно целесообразности незамедлительного создания в условиях милитаризации украинского общества военной полиции и восстановления в судебной системе Украины органов военного правосудия с целью увеличения эффективности предупреждения и противодействия воинской преступности и достижения целей обороны государства.

Ключевые слова: Военная служба правопорядка в Вооруженных Силах Украины, военные суды, военная юстиция, правопорядок в сфере обороны государства, воинская преступность.

SARNAVSKY A. Maintenance a legal order in defense sector of state: optimization a system of military justice.

The article investigates role of system of military justice in maintenance the legal order in the defense sector of the state. Military service of legal order of the Armed Forces of Ukraine and military tribunal, as structural of the system, are analyzed in historical-legal aspect in the period of Ukraine's independence.

The author argues about the need to quickly establish in an atmosphere of Ukrainian society militarization a military police and restore military tribunal in court system of Ukraine. This will help increase the effectiveness of preventing and combating to a military criminality and achieve the purpose the defense of the state.

Key words: Military service of legal order of the Armed Forces of Ukraine, military tribunals, military justice, legal order in the defense sector of the state, military criminality.